

Bodrogi Ferenc Máté

A Kazinczy-büsztt provokációja

Az ELTE Magyar és európai felvilágosodás programjában tevékenykedő doktorjelöltek *Prima manus. Tanulmányok a felvilágosodás korának magyar irodalmából* című, bemutatkozó tanulmánykötetét recenzálva Labádi Gergely figyelemre méltó tudományszociológiai távlattal indít. Úgy véli, hogy még az ún. szürke irodalom (honlapok, körlevelek, fórumok, pályázatok) szövegei is határozott performatív, közösségképző erővel rendelkeznek, a jóval reflektívabb tanulmánykötetek pedig ehhez képest még sokkalta erőteljesebb, csoportokat, koalíciókat konstituáló minőséggel. A „társas élet” mindenféle dokumentum lényegi sajátossága, vallja Brown és Duguid nyomán, amelynek jó példáját látja az illető kiadványban (*Irodalomtörténet*, 2009/2. 258. o.).

A *Leleplezett mellszobor. Nyomozások Kazinczy birtokán* című tanulmánykötet szintén kiválóan értelmezhető a fentebb megidézett „társas élet” kontextusában. A társas beágyazottság az efféle antológiák esetében persze szakmai közösségeket feltételez, amelyek ugyanakkor hasonló identikus, csoportkohéziós természetel rendelkeznek, mint bármely más (baráti, családi) közösség. E kötet egyik alapjellemzője az adott megközelítésben éppen az, hogy sajátos átmenetét mutatja a szakmai és baráti közösségek mintázatának. Két irodalomtudományi munkacsoport képviselőiből áll össze a szerzőgárda, a már említett budapesti PhD-program

egykori tagjaiból (Szilágyi Márton programvezető, Czifra Mariann kötet szerkesztő, Keszeg Anna, Vaderna Gábor), illetve az MTA–Debreceni Egyetem Klasszikus Magyar Irodalmi Textológiai Kutatócsoport munkatársaiból (Szilágyi Márton, Czifra Mariann, Szabó Ágnes, Orbán László). Ezek az irodalmárok egymást, sőt mindkét munkaközösséget egyaránt jól ismerik, a szakmai–emberi kapcsolat közöttük kiegyensúlyozott, közös érdeklődési területhez pedig nem férhet kétség. A Kazinczy-tanulmánykötet tehát egyszerre bizonyítja a „társas élet” bizonyos fajtájának lehetséges optimális működésmódját, illetve a jórészt ebből is következő eredményes kutatómunka lehetséges hatékonyságát, amely a jubileumi Kazinczy-emlékév alkalmából illetéknéppen megnyilvánulhatott. Kazinczy Ferenc születésének 250. évfordulóját számos formában és módon megünnepelték. Az oktatási és kulturális intézmények közül kiemelendők a sátoraljaújhelyi Kazinczy Ferenc Társaság megemlékezései, illetve a Petőfi Irodalmi Múzeum és az Országos Széchényi Könyvtár ünnepi kiállításai, valamint a Debreceni Egyetemen sikeresen megrendezett *Kazinczy Ferenc és kora* jubileumi tudományos konferencia. Az e rendezvényből születő *Ragyogni és munkálni. Kultúraturományi tanulmányok Kazinczy Ferencről* című vaskos konferencia-köteten kívül megemlékező még az emlékévben megjelenő Bíró Ferenc, Miskolczi Ambrus,

Fried István és Tóth Orsolya Kazinczy-monográfiája, illetőleg a tizenhárom kötetesre tervezett kritikai Kazinczy-életműkiadás első három kötete (*Pályám emlékezete; Fordítások Bessenyeitől Pyrkerig; Külföldi játszószíni*). A méltó ünneplés és a bőséges publikációs látkép szerves része a *Leleplezett mellszobor* is, amely tehát a „társas élet” egy újabb dimenziójában, a közös etnokulturális alapon emlékező utókor aspektusából is releváns emlékvékiadvány.

Czifra Mariann szerkesztői üzenetében a Kazinczy-életmű kutatásának legújabb tendenciáit bemutató vállalkozásként nevezi meg a kötetet. A könyv igyekezete egyrészt, hogy demonstrálja a fiatal irodalomtörténész-nemzedék vonatkozó kutatási eredményeit, másrészt pedig, hogy ezáltal érzékeltesse egy új szempontokra épülő Kazinczy-kép megalkotásának igényét. Ez már nem egy „klasszicista mellszoborrá” merevedett arcot tár az érdeklődő elé – amely elsősorban a *megjelent* Kazinczy-szövegek, illetve mindenféle kultikus hagyományelem hatására épült fel –, hanem Kazinczy Ferenc *közvetlen* nyomába ered. Ez elsősorban azt jelenti, hogy a válogatottan jó szerzők a *még meg nem jelent* Kazinczy-szövegek alapján is dolgoznak, a legtöbb esetben éppen annak a szöveggondozó, szövegfeltáró projektumnak a részeként, amely a tulajdonképpeni munkájuk. A Kazinczy-hagyaték iratait ma ők ismerik a legjobban Magyarországon, olyan irodalomtudósok méltó utódaiként, mint Jakab Elek vagy Váczy János. Elsőrangúan kiismerik magukat a párját ritkító kazinczyánus kézirat-állományban, szakmailag felkészültek, s fiatal koruk ellenére már régen bizonyítottak. Mindezek alapján teljességgel indokolt a kötet kicsinyesnek éppenséggel nem nevezhető célkitűzése, hogy a korabeli elsődleges forrásokra támaszkodva újrafogalmazza a

Kazinczy-kutatás hagyományos alapkérdéseit, a mintegy kétszáz év alatt megszállardult Kazinczy-kép helyébe egy újabb, eleven és izgalmas személyiség portréját állítva. Az ünnepi tanulmánykötet hét dolgozata jól megfigyelhetően elsősorban a mikrofilológia módszerét, illetve az oknyomozó írások stílusát alkalmazza, hangsúlyozottan a korabeli forrásokra támaszkodva térképezve fel tehát azt a „birtokot”, amely a több nagyság által is epochális jelentőségűnek mondott Kazinczy Ferenc szellemi és textuális örökségét jelenti.

Keszeg Anna a divattörténet, a kosztümtörténet, a testpoétika és az eszmetörténet egymást metsző távlataiban gondolkodik Kazinczyról. Eközben többek között a ruhadarabok társadalmi használatát rekonstruálja, a viseletek kiválasztásában rejlő társadalmi–politikai jelentések játékát figyeli. Arra keresi a választ – főként divattörténeti összefüggésbe helyezve a kérdést –, hogy divatos volt-e Kazinczy, hogy a fogalom milyen történeti szemantikai értelmezése szerint volt az, hogy egyáltalán jelentős volt-e számára ez a kérdés, s hogy milyen öltözködési normákhoz való igazodást jelentett az ő esetében a ruha, illetve hogy milyen változásokon ment át e kérdés megítélése az életút különböző szakaszaiban. Keszeg Anna arra jut, hogy az öltözet Kazinczynál a társasági, irodalmi életben való tájékozódás igen fontos összetevője, egy olyan középnemesei rendi logikában, amely a testet övező, formára szabott, funkcionálisan és a társadalmi hovatartozás szerint tervezett textíliában adekvát reprezentációs töltetet feltételez; hogy Kazinczy másfelől a mértékletes csinosság eszményének hirdetőjeként, a jó ízlést bizonyító és annak művelésével összefüggésben lévő anyagi jószágként tekint a ruházatra; s végül, hogy Kazinczynál az öltözékről való beszéd, a ruházat témája is alárendelődik a képzőművészeti, a

nyelvi és a poétikai vizsgálódások retorikájának. A tanulmány végén található ruházattörténeti szómagyarázat izgalmas kicsinyítő tükre annak a kultúratudományos tendenciának, amelynek szellemében végre többek között Kazinczy Ferenc arcéle is izgalmas új megvilágításba helyezhető, a kötet szerkesztő intenciójához híven.

Szilágyi Márton tanulmányában Kazinczy és Andreas Riedel párhuzamos börtöntörténetét elemzi. Írásának első részéből megtudhatjuk, hogy Kazinczy részben feljegyzéseiből alkotta meg a *Fogságom naplójának* felettes narratíváját, megjelenítve a színre vitt emlékezés jellegzetességét, a dokumentálás szándékának és a poétikai érdekű formálásnak a feszültségét is. Kazinczyt egyfelől a saját perspektívájában megélt igazság dokumentarista elbeszélése, az egykori jegyzetekben szereplő adatok változatlan beépítése, másfelől a morális példaadás szándéka vezette annak novellisztikus bemutatásában, hogyan reagál a szellem embere, az európai szuverén egyéniség a méltatlan, embertelen börtönkörülményekre. Ez egyben annak bizonyítási módja is nála, hogy fogsága segített személyiségének egységességét kiépíteni, kiteljesíteni az egykori magatartásforma rendületlenül láttatott, sztoikus etikai világát. Kazinczy másik nagy, a fogsággal kapcsolatos dokumentum-együttése a jegyzetein kívül ez idei levelezése, amelyet külön gyűjteményként kezeltek. Ezekon kívül harmadik forráshasználati módszere a szóbeli híradásokra, információkra történő hivatkozás, amely közvetítettség által egyebek mellett a Martinovics-összeesküvés végét jelentő vérmizei kivégzésről is tudósít. Szilágyi Márton meggyőződése, hogy Kazinczy sorsát és a *Fogságom naplója* szövegét sem érthetjük meg, ha elvonatkoztatunk azon társaitól, akik nem az illető összeesküvésben való részvételért kerültek fogságba. Ezért

is tartja fontosnak a munkácsi fogolytársal, Andreas Riedellel való számvetést. A tanulmány második fele többek között a kopogtatáson alapuló börtönkommunikáció reprezentációinak taglalásán túl a Riedelnek való Kazinczy általi szabályzatellenes segítségnyújtás különböző narratíváit tárja fel, s megállapítja, hogy a vonatkozó vizsgálati jegyzőkönyv, mint kontrollforrás, a kazinczyánus elbeszélések hitelességét támasztja alá. Szilágyi a részletes példák alapján jut arra a következtetésre, hogy az emlékek szándékos elfedése vagy manipulatív szelekciója a *Fogságom naplója* ügyében egyáltalán nem jellemző, ami azért lényeges megállapítás, mert a mű – részben éppen ezért – a Monarchia egészén belül is egy kivételes jelentőségű autobiografikus börtön-szöveg, szituáltságát és informatívását tekintve egyszersmind.

Czifra Mariann azt az erős szakmai konszenzust árnyalja tanulmányában, amely szerint Kazinczy híres epigrammagyűjteménye, a *Tövises és virágok* a nyelvújítás legtüzesebb korszakának megfontolt, szervezett gyűjtőpontjaként keletkezett. Kazinczy szerzői intenciójának nyomába ered tehát a szerző, a vonatkozó nyomtatott és a kiadatlan írásokat egyaránt újraolvasva, hangsúlyozott különbséget téve a versek megírása és megjelentetése között. Lényeges megállapítása, hogy az adott év levelezésében, illetve a kéziratos hagyatékból sincsen nyoma kötettervnek, vagy bármiféle elméleti koncepciónak a szaporodó epigrammákat illetően; nem lehet biztonsággal azt állítani, hogy az epigrammák a spontán nevetetés s véleménynyilvánítás szándékán, továbbá a valamikori esetleges kiadás lehetőségén túl bármilyen konkrét cél érdekében gyűlnének. Az illető nyomtatott és kéziratos szövegdarabok alapos tanulmányozása után, a tüzetes szövegolvasatok

nyomán kialakított konklúzió az, hogy a *Tővisék és virágok* megjelenése nem egy tudatosan megkomponált, elméleti alapon nyugvó támadásnak köszönhető, csupán a róla való beszéd által vált azzá. Erre utal a versek születésének esetlegessége, a kézírásos epigrammák szétküldésének hátterében álló írói szándék (a nevettezés), a kötetkoncepció késői keletkezése, valamint a kanonizálódott írói intenciónak (tanítás, esztétikai-irodalmi kritika) a kiadással, majd megtámadtatásával egyidejű kialakulása.

Vaderna Gábor Dessewffy József és Kazinczy barátságának természetrajzát elemzi, amely kapcsolat példátlanul nevezhető abban a tekintetben, hogy Kazinczy sok ideig szoros baráti viszonyt ápol egy olyan emberrel, akivel oly kevésbé vallanak közös politikai, esztétikai, nyelvfilozófiai nézeteket. A tanulmány konkrét vitahelyzetek kapcsán tárja fel, miként tért el a két barát versolvasási stratégiája, illetve számba veszi a kritika státuszáról és funkciójáról vallott nézeteik hasonlóságait és különbségeit is. Legfontosabb vizsgálati eredményei, hogy az angolos műveltségű Dessewffy az elvont, manipulatív filozófiai tézisekkel gyakorlati életelveket állít szembe, ugyanakkor ezt a részben ismeretelméleti, részben etikai alapállást megkísérli közelíteni a kazinczyánus neoklaszszicizmus felé. Míg Kazinczy egyértelműen a recenziókban látja az irodalmi kritika jövőjét és az irodalmi ízlés csiszolásának útját, barátja kritikáról beszélvén többnyire egy kritikai gondolkodásmód mellett foglalt állást, amely egy baráti közösségben, vagy a szélesebb nyilvánosság előtt az emberi szellem folyamatos, korrigáló társalkodásaként értelmeződik nála. Számára a kritikairás garanciája a jó modor és az alapvető illemszabályok betartása, mivel ez egyfajta szellemi függetlenséget is biztosít szerinte. Dessewffy kritikafelfogása

az emberek társasági viszonyrendszerébe illeszkedik – ebből a perspektívából nézve Kazinczy kritikai gyakorlata meglehetősen rideg, életidegen elveket követ.

Szabó Ágnes abból a meglátásból indul ki tanulmányában, hogy bár a szakirodalom Kazinczy 1816-os erdélyi utazásának célját és az azt megörökítő *Erdélyi Levelek* című munka megírásának okát legtöbbször a fiatalkori, Kácsándy Susánnához fűződő szerelem újraélésében, az ifjú Wesselényi Miklóssal való találkozásban vagy éppen Erdély népszerűsítésében határozza meg, Kazinczy és a felé irányuló stratégiai mozzanatok az eddiginél jóval differenciáltabb célorientáltságot és kiadói kultúrpolitikát körvonalaznak mind befogadói, mind szerzői részről. Ezen értelmezői diszpozícióból Szabó Ágnes az *Erdélyi Levelek* kezdeti sikerességének, majd sikertelenségének okait boncolgatja – vagyis tulajdonképpen Kazinczy esetét az erdélyi szászokkal. A szászokról a magyar tudós elitben kialakult korabeli konszenzusos negatív reprezentációkat Kazinczy is osztja: magánlevelezésében, majd a *Tudományos Gyűjteményben* töredékesen megjelenő *Erdélyi Levelekben* is elítéli a szászokat, értékítélete pedig mindvégig a magyar–szász oppozíció mentén szerveződik egy olyan fixált nézőpontú hazaidegen, mi–ők logikára épülő ellentétezésben, ahol éppenséggel az utazó Kazinczy a voltaképpen „idegen”. A mű sokszoros átdolgozása, majd a sikertelen kiadási kísérletek egyik oka a tanulmány szerint az lehet, hogy miután a mű első részletei egy olyan széles publikummal rendelkező médiumban jelentek meg, amely a szerzőnek ismertséget és elismertséget szerzett, Kazinczy nem tudta megtalálni azt a sikerességet hozó célközönséget, amely releváns olvasótábora lehetett volna. Ráadásul a mű megírása csak tovább mélyítette a szász–magyar ellentéteket, polémiaikat,

amelyekbe illetéknéppen Kazinczy is belebonyolódott.

Völgyesi Orsolya esettanulmánya (*amely a Zempléni Múzsza 2009/3. számában is megjelent – a szerk.*) az 1822–23-as megyei ellenállás reprezentációját vizsgálja Kazinczy leveleiben. Kazinczy az ún. bene possessionatusnak nevezett köznemesi réteghez tartozott, amely nagy befolyással rendelkezett a nemesi vármegyék irányításában, s tudjuk, hogy az ifjú Kazinczy akár abauji főjegyző is lehetett volna, s annak ellenére, hogy mégsem e mellett a tisztség mellett döntött, Zemplén megyei tevékenysége sajátos módon kapcsolódott a törvényhatóság adminisztrációjához. Kazinczy, bár jellemzően tudni vélte, hogy folyamatosan megfigyelik, a fogság kínos intermezzója ellenére is testközelből élhette át a vonatkozó megyei ellenállást a hadiadó-emelés ügyében. A tanulmány voltaképpen arra figyel, hogy miképpen tudósít minderről a Kazinczy-levelezés. Arra jut, hogy bár Kazinczynak természetes közege volt a vármegyei politika, az egyes események és személyek megítélésében sajátos szempontjai voltak. Minden szituációban, így a kiélezett politikai helyzetekben is mindenekelőtt az érdekelte, hogyan viselkedik az egyes ember, hogyan sikerül személyiségének integritását megőriznie, vagy éppen hogyan vall kudarcot ebbéli törekvéseiben. Kazinczynak a megyei és országos ügyeket érintő megnyilatkozásai, kiterjedt levelezése tehát nem pusztán a már ismert politikatörténeti kontextus illusztrációjára szolgálnak, hanem egy átmenetinek tartott korszak új szempontú történeti megközelítésének és értelmezésének a lehetőségét is magukban hordozzák.

Orbán László az önéletrajzait író Kazinczyt vizsgálja tanulmányában, egy olyan megközelítésben, amely az autobiografikus írást hiteles referencialitással rendelkező, őszinte, áttetsző nyelvű szöveggént ve-

szi kézbe, s amelynek szövegvilágában a szerző, az elbeszélő, a főszereplő és a modell azonos. Ebben a hagyományos, és éppen ezért provokatív szemléleti keretben Kazinczy egyidejűleg tűnik föl a szemlélt–értelmezett, illetve a szemlélt–értelmező szerepében, aki különböző szignálok alapján próbálja az értelmezés műveletei által meghaladni saját egykoriságát önnön fennmaradt forrásai alapján. Abban az önéletírói térben, amely a „Kazinczy Ferenc” szerzői névhez tartozó összes szöveget magában foglalja, az egy és oszthatatlan Én megteremtése a cél, akár a szövegtörténet határozott kiigazítása árán is. A szerző–elbeszélő–főszereplő–modell hiteles megfeleltethetőségén alapuló önéletírói paktum tehát megbomlik, mivel minden egyes autobiográfia Kazinczyja egyaránt jogot formálhat a középpont szerepére. Vagyis nem lehet filológiai módon megvonni az önálló szövegek és a szövegváltozatok, előzmények közti határokat: nem lehet rámutatni egyetlen, önálló, a többtől független, a többi változatot érvénytelenítő autobiográfiára. Orbán László ezen belátások rögzítése után a saját múltat aktívan megkonstruáló, egyebek mellett a karakteralkotásra, fikcionalásra, ironizálásra, racionalizálásra jellemző példákat hoz a Kazinczy-visszatekintésekből, melyek által az emlékezőben nem a megélt esemény hiteles dokumentálóját látjuk, hanem az íróasztalán lévő töméntelen mennyiségű feljegyzésből és az emlékeiből válogató szépíró.

A Kazinczy-émlék immár elmúlt, de a Kazinczy-kutatások korántsem érnek ezzel véget. Bár az elkövetkező évek valószínűleg nem lesznek olyan gazdagok kazinczyánus szakirodalmi termésben, mint a tavalyi volt, de a kritikai életműsorozat további részei előreláthatólag szépen követik majd egymást: a monumentális

Kazinczy-levezés újabb kötete, a *Fogságom naplója*, az *Erdélyi Levelek*, a *Szép Literatura* és így tovább. Mindemellett az is valószínűsíthető, hogy a már így is kiemelkedően bőséges Kazinczy-bibliográfia is tovább fog bővülni tényfeltáró esettanulmányokkal, alkalmi esszékkel, avagy hermeneutikai érdekltségű újraolvasásokkal. Az a bizonyos „társas élet” kiválóan működik a Kazinczy-kutatásokat, Kazinczy-kutatókat illetően. Ennek a ténynek egyik méltó bizonyítéka a *Leleplezett mellszobor* című kiadvány, melynek borítóján, a Kazinczy-birtok zöld háttérében

az a klasszicista Kazinczy-büszk is látható, amelynek provokációjaként az egész könyv értelmezhető. A borítón látható római márványhomlokon ugyanakkor ott pihen egy búzakék pillangó (Kazinczyval: *lepe*) is, amelyet anagrammatikusan rejt a cím, finoman és játékosan figyelmeztetve a dolgok örök többértelműségére, amely a megértés lezárhatatlanságának egyszerre félelmetes és egyszerre üdítő, éltető tapasztalata – s az átfogó, hosszú távú textológiai munkálkodás mellett az új Kazinczy-kommentárok megjelenésének záloga.

(*Leleplezett mellszobor. Nyomozások Kazinczy birtokán. Szerkesztette: Czifra Mariann. Gondolat Kiadó, Budapest, 2009*)

Laki Eszter – Szőke Gergely